

CZU:821.135.1-94(478).09

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2024.2\(323\).02/](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2024.2(323).02/)

Tentația livrescului și aventura formării intelectuale în jurnalele lui Leo Butnaru

Inga SOROCEAN

Doctor în filologie

E-mail: inga.sorocean@sti.usm.md

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5177-8811>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM (Chișinău)

The Temptation of the Book-Learning and the Adventure of Intellectual Formation in the Diaries of Leo Butnaru

Abstract

The article aims to research two of the personal diaries of the Bessarabian writer Leo Butnaru – *Student during the Rhinoceros*, published in 2000, and *The perimeter of the cage*, edited in 2005, both considered diaries of self-formation and reading diaries. Starting from the premise that reading for pleasure is a self-building experience, but also one of self-discovery, I insisted on some key moments through which the diarist ensures the book-learning dimension of the diaries, transforming daily events into an adventure of intellectual formation. Our attention was focused on the diaristic character, the young journalism student Leo Butnaru, this *homo legens*, for whom reading becomes a *modus vivendi*, an essential act for shaping the self, facilitating the initiation of the self into world literature and the connection to the European aesthetic space.

Keywords: intimate diary, reading, adventure, intellectual formation, book-learning, self-shaping, *homo legens*.

Rezumat

Articolul are ca obiect de cercetare două dintre jurnalele intime ale scriitorului basarabean Leo Butnaru – *Student pe timpul rinocerilor*, apărut în 2000, și *Perimetrul cuștii*, editat în 2005, ambele considerate jurnale ale formării de sine și jurnale de lectură. Pornind de la premisa că lectura de plăcere este o experiență edificatoare de sine, dar și de autocunoaștere, am insistat asupra unor momente-cheie prin care diaristul reușește să asigure dimensiunea livrescă a jurnalelor, convertind faptele zilnice într-o aventură a formării intelectuale. Atenția noastră s-a centrat asupra personajului diaristic, tânărul student la ziaristică Leo Butnaru, acest *homo legens* pentru care cititul devine un *modus vivendi*, un act esențial pentru modelarea sinelui, facilitând inițierea eului în literatura lumii și conectarea la spațiul estetic european.

Cuvinte-cheie: jurnal intim, lectură, aventură, formare intelectuală, livresc, modelare de sine, *homo legens*.

Considerat un „creator de „tranziție” între generația lui Nicolae Dabija și a optzeciștilor” (Codreanu 2003, pp. 263-264), autodefinindu-se el însuși ca scriitor „policentric” (Pătrășconiu 2023) din „generația iluziilor necesare” (Băcăuanu-Neamț 2004, p. 182), Leo Butnaru se impune în peisajul literaturii basarabene atât printr-o viziune poetică înnoitoare de sorginte modernistă, cât și printr-un stil aparte, caracterizat prin amestecul de real și livresc, ludic și ironie, deconstrucție și sarcasm, propice atât poeziei, cât și celorlalte genuri literare pe care le practică (proză, eseu, diaristică) și prin care se reîntregește portretul scriitorului total. În ceea ce privește jurnalul intim, Leo Butnaru poate fi considerat, alături de Vladimir Beșleagă, un adevărat maratonist al genului, completând rafturile diarismului basarabean cu cinci volume: *Student pe timpul rinocerilor*, 2000; *Perimetrul cuștii*, 2005; *Liberi în orașul interzis/Drumul cu hieroglifă. Jurnal chinez*, 2007; *Drumuri cu și fără ieroglifă. Jurnale (Yes-eu) de călătorie, 1989-2011*, 2011; *Despre amănatul sfârșit al lumii. Jurnale Yes-eu de călătorie, 2012-2018*, 2019). Arcadie Suceveanu remarca, pe bună dreptate, că aceste pagini „sunt concepute ca niște experiențe ale spiritului creator, ca o formă de meditație estetică și morală”, fiind „impregnate de cultură, de biografic și livresc” (2019, p. 9). Anume predispoziția spre filozofare și referințele culturale savuroase asigură o convertire a faptelor zilnice într-o aventură a formării intelectuale, pe care ne propunem s-o analizăm în baza primelor două „ego-texte” – *Student pe timpul rinocerilor* și *Perimetrul cuștii*.

Titlurile jurnalelor sugerează, în cheie ludico-metaforică, dimensiunile spațio-temporale în care se proiectează portretul tânărului poet Leo Butnaru la cele două importante etape ale devenirii de sine, în contextul sociocultural al unei Basarabii aflate sub ocupație sovietică: etapa studiilor universitare – un timp amenințat de constrângerile ideologice la care recurgeau „rinocerii” comunisto-imperialiști, și cea a stagiului militar în Armata Sovietică, perioadă care coincide, după cum remarcă Vitalie Ciobanu în studiul introductiv la cel de-al doilea jurnal, cu o epocă a „*prizonieratului mental* al intelectualității din RSS Moldovenească” (Butnaru 2005, p. 11).

E de remarcat că, în ambele cazuri, autorul a operat anumite redactări morfo-sintactice și remanieri stilistice în vederea ajustării ținutei textelor la cerințele lingvistice actuale care le-ar face mai accesibile cititorilor, ceea ce ar putea genera anumite polemici în legătură cu autenticitatea textului: „Sunt însemnări într-o formă neargăsită, „grăbită” care, după ani de nemulțumire de sine și de experiență în meșteșugul textului ale studentului de cândva, sigur că au cerut anumite intervenții și revizuirii. Chiar de nu mi-ar fi convenabil să recunosc [...], pe alocuri frazele ca și cum ar fi fost „traduse” dintr-o limbă în alta, fie chiar din trist-proverbiala limbă „moldovenească” într-o firească limbă românească pe „înțelesul” moldovenilor. Adică, mi-am permis unele intervenții morfo-sintactice necesare pentru a face textul mai accesibil și mai adus „la zi”, în speranța și cu grija să nu fi aplatizat spontaneitatea

cu care au fost scrise, acum foarte mulți ani, paginile respective.” (Butnaru 2000, p. 5). În prefața celui de-al doilea jurnal, autorul nu exclude existența unui factor intrinsec, a dorinței de reabilitare a tânărului de 23 de ani Leo Butnaru, suspectat de o „neîmplinire intelectuală” (*Ibidem*, p. 6) în contextul unui regim opresiv, deznaționalizator. În orice caz, un exercițiu de rescriere și îmbunătățire a textului nu înseamnă distorsionarea evenimentelor, a viziunii și a atitudinii personajului față de ele, fapt pe care îl semnalează și autorul celor două jurnale. După cum demonstrează Philippe Lejeune, scriitura, ca produs al relecturii jurnalului de către autor, are două funcții – dialogică și documentară: „l’une encore dialogique, l’autre déjà documentaire. Un journal est écrit, avant toute chose, pour être relu par son auteur. On écrit pour se souvenir, mais aussi pour pouvoir évaluer le passé, et juger ses évolutions. [...] Le journal manuscrit n’est plus un point d’arrivée intouchable, mais un point de départ améliorable” (Lejeune 2011). De aici și justificarea unui asemenea demers care nu pune în pericol autenticitatea textului intim.

Notele din primul ego-text – *Student pe timpul rinocerilor*, definite de autor ca „modeste contribuții documentare și psihobiogramice [...] de epocă” (Butnaru 2000, p. 4), surprind, dincolo de atmosfera deloc favorabilă libertății de manifestare a eului creator, stările tânărului student la ziaristică Leo Butnaru, un ambițios care crede în puterea evoluției prin studiu, dominat de aspirația intelectualizării specifică modernismului. Inventariind atracțiile pregătite de diarist pentru cititor, Adrian Ciubotaru observă că aceste pagini sunt memorabile prin „modul diletant și sublim în care se formează un intelectual într-o cultură ce putea să aparțină doar autodidacților. Lupta citatelor, confruntarea cu lumea, utilizarea acestora ca pe un șperaclu cu ajutorul căruia neofitul încerca să spargă atât locuința rudimentară a propriei culturi, cât și trezoreria valorilor universale, toate acestea și multe altele configurează un destin individual întru și prin cultură care se va impune cu timpul (Ciubotaru 2007, p. 13). Într-adevăr, pe fundalul unei epoci în care se conturase profilul unui cititor manipulabil, construit în concordanță cu doctrina estetică a realismului socialist, tânărul Leo Butnaru reușește să-și creeze un canal alternativ al receptării estetice. Regimul lecturilor sale este dual, incluzând, pe de o parte, cărți obligatorii, care țin exclusiv de programul universitar (cursurile de ateism, comunism științific etc.), și, pe de altă parte, lecturile-evaziune, de autoformare, care nu pot fi subordonate controlului ierarhic și care pun în valoare profilul unui „consumator de cărți” al lumii occidentale. De exemplu, după seminarul la care a conspectat *Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință*, de Engels, acesta citește acasă din Lorca. Sau: după selectarea materialelor pentru teza de curs și schițele pentru comunicarea despre poezia lui P. Boțu, împrumută spre lectură cartea *Opera deschisă* a lui Umberto Eco. Savuros este momentul descrierii prelegerilor de literatură contemporană transformate într-o polemică spectaculoasă în care studenții au câștig de cauză: „Unii dintre noi, Lucia, Mihai, eu, venim la prelegerile

de literatură contemporană cu colecțiile revistelor „România literară”, „Luceafărul” sau „Contemporanul”. Îi tot dăm cu citate și argumente din ele. Lectorul nostru, ne-Do-bă de carte, ne propune să citim câte ceva din „Literaturnaia gazeta”. Firește, citim noi, însă îi spunem tov-ului că „RL”, „L”, „C” sunt mai interesante. Abia de aici încolo începe spectacolul: noi ținem una și bună, dumnealui – alta; dumnealui – una, noi – alta. În sfârșit, obosind de-a încerca să ne mai convingă de ce avea de gând să ne convingă, tov. D. aproape că ne imploră, spunând cu voce cam plângăreață: „Pe cuvântul meu de onoare că-i interesantă și „Lit. gazeta”.” (Butnaru 2000, p. 22).

Astfel, actul de refacere, prin scris, a traseului existențial și literar al scriitorului se convertește într-un adevărat periplu al căutărilor de certitudini identitare ale tânărului ipostaziat într-un „devorator” de cărți și de artă. Alături de volume de poezii, proză din literatura națională și universală, studentul Leo Butnaru metabolizează studii filosofice, tratate teoretice despre muzică și poetică, frecventează teatrul, cenaclurile literare, încercând să-și facă o educație de om al scrisului. Consumul avid al porțiilor de lectură zilnice, completarea fișelor pentru o „cartotecă personală” denotă clar insistența asupra unei formări de esență autodidacticistă și aspirația spre autoevaluare spirituală. În plus, lecturile sunt prilej de raportare a sinelui la biblioteca lumii, exercițiu prin care eul diaristic își întrevede perspectivele de dezvoltare intelectuală și, respectiv, se autoevaluează: „Atâtea cărți captivante – Lesing, Stanislavski, Tagore – care îmi solicită atenția și-mi slăbesc voința de a reveni la prozaica muncă asupra tezei de licență. Mici conflicte, mici bucurii – totul e cam mic în viața mea pe care o duc. Pare-se doar disperarea e ceva mai mare. Disperarea la gândul că nu reușesc să fac ceva important” (*Ibidem*, p. 133).

Literatura, dar și arta, în general, devin instrumente modelatoare și spații tranzitorii spre viitoarea identitate artistică a lui Leo Butnaru. Repartizat la secția cultură de la *Moldova socialistă*, tânărul jurnalist își caută sursele pentru edificarea de sine ca poet debutant: „Evenimentele artistice (în istorie) și personalitățile care se implică, indirect, în ceea ce fac eu. Am scris „Rubens”, „Inscripție pe o carte de Esenin”. Hipolyt Taine. Simfonia a doua de Borodin. Mă strădui să sesizez suflul și specificul artei, pentru ca, raportându-l la felul meu de a fi, să purced a plăsmui **modestele** (însă eu nu sunt chiar modest...) mele versuri. Încep să cred că, într-adevăr, munca și numai ea trezește inspirația. Imboldul prim să fie al tău, darul inspirației (mai apoi) vine și el. (*Ibidem*, p. 38). În ciuda vârstei tinere, personajului nu-i lipsește spiritul critic care îl ajută să discearnă între valoare și pseudovaloare. Alături de referințele binevoitoare la prietenii-scriitori și oamenii de artă Alexei Marinat, Nicolae Esinencu, Iulian Filip, Andrei Burac, Glebus Sainciuc etc., întâlnim și reacțiile ironice vizavi de starea intelectuală din țară: „Avem niște lepre fricoase, josnice, care cenzurează ceea ce se scrie. Rușine!” (*Ibidem*, p. 84). Tranziția spre „minunata lume nouă” literară e dominată încă de vechile

instincte ale turnătorilor și ale marilor specialiști în fabricarea dosarelor, instincte ce anihilează avântul tânărului intelectual care privește cu ochi avizi spre lumea și literatura emancipată din Occident. De exemplu, revenit din Kiev, unde a uimit condrumetii prin cunoașterea limbii române, translatorul-student Leo Butnaru află că riscă să fie acuzat de „naționalism”, situație pe care o rezolvă rapid printr-o metodă mai puțin civilizată, dar funcțională: „După câteva zile de la întoarcerea-mi de la Kiev, Gonța, Ivaniuc și, pare-se, Proca îmi spun că Ghir. mi-a alcătuit un ... dosar despre plecarea mea cu turiștii români, despre cele povestite din călătorie. Într-adevăr găsesc la Ghir. anumite foi bizare despre ... naționalismul meu. Față de Gonța, Ivaniuc și, pare-se, I. P., îi trag lui Ghir. o nu prea mare bătaie. Dar mi s-a făcut milă de el, pentru că a început să plângă. Știu că e cam cu păsărele” (*Ibidem*, p. 135-136).

Alături de contactul direct cu literatura, micile bucurii de intelectual par să fie alimentate și de atitudinea semenilor față de cartea românească, acțiuni prin care se întrevede o vagă speranță de deschidere spre cultură. Iată ce notează la 31 martie 1971: „O priveliște rar întâlnită: cozi după carte. A apărut Eminescu în două volume, aduse și la librăria de la Filologie. Studenți peste studenți, pretendenți de-a se alege cu respectivele volume. Timpul pauzei s-a încheiat. Ei însă nu merg la cursuri, încurajându-și reciproc încăpățânarea de a rezista „până la urmă”.” (*Ibidem*, p. 88). În ceea ce privește propria imagine, tânărul Leo Butnaru nu este încântat de eul care se oglindește în textul diaristic. Are rezerve față de actul sincerității pe care îl presupune jurnalul, iar un posibil dezacord între trăire și transpunerea ei pe hârtie îi induce o stare de derută, o teamă firească a *arătării de sine*, cu bune și cu rele: „Aș vrea să-mi recunosc trăsăturile negative, rele ale firii, dar, zău, mă împiedică s-o fac teama că aceste destăinuirii ar putea fi citite de altcineva, față de care, fără a-l cunoaște, am un sentiment de jenă, chiar de groază. Probabil, și aceasta ar fi una din slăbiciunile mele: de a nu atenta la propria-mi persoană, de a nu-mi leza amorul propriu, de a lăsa un fel de hrană mincinoasă pentru mândria mea.

Mă opresc aici, foarte nemulțumit de sine, și cu un mare respect și admirație pentru atâția oameni, care au putut și pot crea (și) grație nemenajării propriului orgoliu. Oameni care-mi prelungesc existența!” (*Ibidem*, p. 138).

Cel de-al doilea jurnal al lui Leo Butnaru este scris în anii de stagiul militar în Armata Sovietică, în vreme de ocupație sovietică a Basarabiei. Structurat în două părți – *Partea I.* 1971-1974 și *Partea a II-a. Revenind pe malul drept*, 1974-1978 – *Perimetrul cuștii* este, mai întâi de toate, un jurnal al formării intelectuale și de lectură, apoi un act de supraviețuire într-un climat al restricțiilor impuse de cenzură și al privațiunilor de ordin spiritual.

Proaspătul absolvent de facultate, numit ofițer în rezervă, oscilează permanent între ordinea militară zilnică și dezordinea în plan artistic. Cultura umanistă a personajului, la prima vedere incompatibilă cu regimul de cazarmă, este cizelată

prin actul lecturii și reflecțiile estetice care-i modelează identitatea. Convins că un poet autentic „trebuie să citească filosofie, poezie, jurnale intime, fenologie, istorie, astronomie, estetică, etică, pedagogie, psihologie...” (*Ibidem*, p. 102), tânărul scriitor fie caută oportunități de a evada spiritual din „perimetrul cuștii” cazone, rezervându-și, în nopțile de gardă, câte o carte, care, din păcate, rămâne de multe ori neatinsă, fie transformă fiecare eveniment nefast în prilej de lectură. Bunăoară, un banal arest de trei zile este perceput ca o șansă pentru autoinstruire: „Îmi anunț trei zile de arest. Revin la gazdă și-mi iau cele necesare pentru toaletă etc., îmi pun în geantă câteva numere dolofane din *Secolul 20* [...] (într-o anumită măsură chiar mă... bucurasem! He-he, trei zile pot face minuni de lectură și autoinstruire!) [...]” (Butnaru 2005, p. 68). La fel, un accident de bicicletă înseamnă o altă posibilitate de a se deda plăcerii lecturii: „Stau acasă și citesc. De mai multe ori îmi spuneam că, dacă aș fi avut cumva vreun defect fizic, lucrăm mai mult, nu pierdeam atâta timp prin stupide campanii militare și companii civile” (*Ibidem*, p. 147).

Indubitabil, pentru acest *homo legens*, cititul devine un *modus vivendi*, un act esențial pentru modelarea sinelui. În acest context, reperarea modelelor intelectuale/poetice facilitează inițierea eului în literatura lumii și conectarea la spațiul estetic european. În lipsa unor posibile modele din rândurile maeștrilor scrisului moldovenesc-socialist-realist, Leo Butnaru își caută mentorii în altă parte. După cum recunoaște peste ani, „maeștrii, profesorii întru ale literaturii i-am aflat altundeva decât printre membrii Uniunii Scriitorilor din Moldova – în bibliotecă, unul din ei fiind un profesor ... colectiv, celebra revistă „*Secolul 20*”. Poate de pe acolo și orientarea mea oarecum „de viață” față de cursul general al debuturilor de pe atunci, prima mea carte fiind ușor „muștrată” că în ea nu se regăsea ... nicio pereche de rime” (Galaicu-Păun 2018).

De-a dreptul cuceritoare sunt paginile în care experiența lecturii se transformă într-un extaz intelectual, senzitiv și corporal deopotrivă: „Dezlănțuit între cărți. Nici nu mai știu la ce să mă opresc: trec de la una la alta, avid de a le citi. Pe masă, pe pervaz – volume, volume! Multă poezie, ceva publicistică. Dacă reușesc să realizez vreo comandă pe care am acceptat-o ceva mai înainte, mă voi simți ca un rob căruia i s-a acordat libertatea. O fervoare și un tremur al minții, inimii și ... biologiei” (*Ibidem*, p. 201). Stările cititorului Leo Butnaru sunt un semn evident că voluptatea lecturii „trebuie să însemne și recepție creatoare” (Butnaru 2000, p. 26), o prelungire deci a receptării prin implicațiile euristice și deducțiile personale ale cititorului care caută să decodifice semnele de umanitate sedimentate în operele literare/de cultură. De aici și acea plăcere a textului în sens barthesian, când lectura umple, dă euforie, permițând, dincolo de accesul într-o lume a cuvântului și a ideilor, intrarea în labirintul interior și facilitarea „comprehensiunii de sine”, or, așa cum demonstrează Paul Ricoeur, „textul este medierea prin care ne înțelegem pe noi înșine” (1986, p. 106), poate chiar „singurul medium în care ne putem înțelege” (*Ibidem*, p. 107).

Ceea ce îi reușește cu adevărat diaristului, în aceste pagini, este transformarea realității exterioare într-un uimitor periplu intelectual. Rezultatul este „o diaristică livrescă, cu foarte multe citate, parafraze, aluzii care confirmă trăirile sau gândurile autorului” (Țurcanu 2007, p. 14), astfel că divagațiile eseistice provocate de citatele culturale devansează cadrul evenimentelor trăite. De la Valery, R. Rolland, Stendhal și Balzac, Goethe și Byron, la Pablo Neruda, Bulgakov, Aseev, Blok și Bunin se constituie o adevărată hartă literară metabolizată creator, un câștig intelectual care compensează neajunsurile peisajului cultural postsovietic din Basarabia. Dintre înaintemergători, ce-i drept, Leo Butnaru îi acordă un credit de încredere lui Druță, refugiat la Moscova: „Din depărtarea sa, Druță ne este și mai apropiat. De acolo unde se află, el luptă cu mai multă siguranță pentru afirmarea talentului său căruia aici alde Racul și alți „mititei”, vorba lui Eminescu, deseori invocat de Ion Osadenco, încercau și încearcă să urce, precum furnicile, pe un munte, spre a începe a-l dărâma; încep cu ... vârful. Din Moscova, Druță poate striga. De-ar fi rămas aici, nu ar fi putut nici să șoptească [...] De acolo, Druță poate reaminti și despre cele ce i s-au întâmplat lui Nicolai Costenco, poetul deportat” (Butnaru 2005, pp. 87-88).

După încheierea stagiului militar, urmează o etapă de implicare pleneră a jurnalistului Leo Butnaru în viața culturală, socială și literară prin colaborarea cu revistele *Cultura*, *Tinerimea Moldovei*, *Literatura și arta*. E momentul propice de convertire a lecturilor în substanță creatoare. Astfel, după publicarea unui grupaj de poeme în revista *Cultura* și primele reacții pozitive din partea colegilor (Gr. Vieru ș.a.), tânărul poet are certitudinea că și-a găsit drumul în literatură: „Consider că sunt pe cale de a-mi defini un stil propriu. Devorez, devorez cărți! Italieni, francezi, iugoslavi, americani – cu toții moderni, pentru că romanticii, zău, mă trimit în cu totul altă parte a bibliotecii și poeziei. Nici chiar Ekendorff sau Petöfi nu mă interesează” (*Ibidem*, p. 180). În altă parte, câteva rânduri despre cartea de debut confirmă aceeași idee: „Primul meu volum de versuri, *Aripă în lumină*, e în librării. Ion Hadîrcă zice că el ar veni ca o replică dată altor stiluri poetice ale tinerilor. De ce n-aș cădea de acord? Asta nu înseamnă că sfidez pe cineva; pur și simplu spun ce am de spus în felul meu, în nu prea împământenitul pe aici vers liber modern. Dezvălui sau doar propun încă o modalitate de a metaforiza” (*Ibidem*, p. 196). În așa mod, se cristalizează o conștiință poetică care, în ciuda impedimentelor de ordin ideologic, reușește să-și facă loc în spațiul scrisului și să-și personalizeze traseul artistic.

În concluzie, Leo Butnaru, prin cele două jurnale, recuperează din valurile vremii nu doar propriile căutări identitare, ci și pe cele ale generației din care face parte, o generație a „iluziei necesare”, după cum o definește el însuși, pentru care revenirea la matricea spiritualității românești s-a făcut printr-o luptă asumată în plan literar, fiind, totodată, și un test de rezistență pentru supraviețuire culturală.

O face cu instrumentele unui neobosit maestru în ale scrisului, antrenându-ne într-o aventură intelectuală în care timpul trăirii concurează constant cu timpul lecturii, iar amestecul de livresc, judecăți și reflecții estetice denotă semnele distincte ale unui stil intelectualizat specific scriitorului prolific pentru care elevația culturală este o condiție *sine qua non* a existenței în și prin cuvântul scris.

Referințe bibliografice:

BĂCĂUANU-NEAMȚ, Silviu. Leo Butnaru: „Refuz subterfugiul concluziilor. Viața și creația sunt fenomene mereu deschise”. În: *Limba română*. 2004, nr. 7-8, pp. 175-183. ISSN 0235-9111.

BUTNARU, Leo. *Perimetrul cuștii 1972-1978*. București: Cartea Românească, 2005. 282 p. ISBN 973-23-1594-6.

BUTNARU, Leo. *Student pe timpul rinocerilor (Jurnal 1969–1972)*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2000. 160 p. ISBN 9975-78-049-0.

CIUBOTARU, Adrian. Un diarist între rinoceri și bibliotecă. În: *Semn*. 2007, nr. 1, pp. 11-13. ISSN 1857-0429.

CODREANU, Theodor. *Basarabia sau drama sfâșierii*. Galați: Editura Scorpion, 2003. 320 p. ISBN 973-7939-17-4.

GALAICU-PĂUN, Emilian. *Maeștri și Ucenici. Leo Butnaru*. Radio Europa Liberă [online]. 05 ianuarie 2018 [citată 20 august 2024]. Disponibil: <https://moldova.europalibera.org/a/blog-emilian-galaicu/28954729.html>

LEJEUNE, Philippe. Le journal: genèse d'une pratique. În: *Genesis* [online]. Paris, 2011, nr. 32, pp. 21-35 [citată 20 august 2024]. Disponibil: <https://doi.org/10.4000/genesis.302>

PĂTRĂȘCONIU, Cristian. Leo Butnaru în dialog cu Cristian Pătrășconiu. În: *România literară* [online]. 2023, nr. 7 [citată 20 august 2024]. Disponibil: <https://romaniailiterara.com/2023/02/leo-butnaru-in-dialog-cu-cristian-patrasconiu>

RICOEUR, Paul. *Eseuri de hermeneutică*. Traducere din franceză de Vasile Tonoiu. București: Humanitas, 1995. 302 p. ISBN 973-28-0511-0.

SUCEVEANU, Arcadie. Leo Butnaru, omul-peniță. În: *Revista literară*. 2019, nr. 1, pp. 8-9. ISSN 2345-1777.

ȚURCANU, Lucia. Jurnalul unui tânăr scriitor. În: *Semn*. 2007, nr. 1, pp. 14-16. ISSN 1857-0429.

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.

Primit: 15.09.2024

Acceptat: 09.12.2024